

Чымылдаков Э.

УЛУТТУК ОЮНДАРДЫН ЭЛ ТУРМУШУНДАГЫ ЭЭЛЕГЕН ОРДУ

Чымылдаков Э.

МЕСТО НАРОДНЫХ ИГР В ЖИЗНИ НАРОДА

Кыргыз эли үчүн «Манас» эпосунун тарыхый, маданий, адабий жана фольклордук мааниси абдан зор. Кылымдардан-кылымга кыргыздар бул эпостон мамлекеттүүлүктүн жогорку стимулдарын, улуттук биримдиктин идеяларын, адамгерчиликтин булактарын, элдик оюндардын түрлөрүн алып келишкен. «Манас» эпосу кыргыз элинин, анын ичинде ар бир инсандын улуттук сыймыгы экендиги жөнүндө сөз кылууда Индия элинин улуу акыны, ойчулу Рабиндранат Тагордун (1861-1941) «Дүйнө алдында өзүн көрсөтүү ар бир улуттун милдети. Эгерде анын башкаларга айта турган эч нерсеси жок болсо, муну улуттук кылмыш катары түшүнүш керек, бул өлүмдөн жаман, муну адам баласынын тарыхы эч кечирбейт. өзүңдөгү болгон аыл наркты жалпы адамзаттык көрүнүшкө айландыруу - ар бир атуулдун милдети»¹ деп айткан сөздөрү эске келет. Демек, кыргыз эли өзүн дүйнөгө «Манас» аркылуу, андагы адамзаттык асыл нарктар аркылуу тааныта алат. «Манас» эпосундагы дүйнөлүк баалуулукту башкалардан биринчи өзүбүз, кыргыз эли баалап, көрө билишибиз зарыл. өзүбүз толугу менен билбей туруп, башкаларга эмнени айтып, эмнени жеткиребиз деген суроо туулат. Биз, өзүбүздүн сыймыгыбыз болгон «Манас» эпосун, анда чагылдырылган улуттук идеяларды сыйлабасак башкалардан эмнени үмүт кылабыз. Профессор Советбек Байгазиев «Кыйчалыш кыйын учурда эли-журтубуз туура ориентир, багыт, жол көрсөтөөр белги болуп бере турган идея-маяктарга, жетектөөчү жогорку дөөлөттөргө, сыйынаар туу катары, тутунаар асыл нарктарга, бийик моралдык чен өлчөмдөргө бузбай, булгабай турган ыйык нормаларга, бир сөз менен айтканда улуттук идеяга, улуттук идеологияга муктаж болуп турган заманда «Манас» бизге аба менен суудай керек болууда»² деп баса белгилегендей, бүгүнкү өткөөл мезгилде бизге алга карай болгон умтулуубуздун «маягы», жол көрсөткүчү болуп дал ушул «Манас» эпосу эсептелээрин такай эске тутуп жүрүшүбүз керек. Улуттук идеологиябызды иштөөдө дагы ушул аспектилер эске алынышы абзел.

Эпостогу «Дөөдүр алптын жешилиши» бөлүгүндө «Манас» отуз бала менен «ордо» ойноп жатканда, Дөөдүр үч жүүз төөсү бар кербени менен ордонун аянттын тебелетип өтөт. Ордону тепселөө – бул ордо ойнолуучу аянтты гана тепселөө эмес, бир эле инсанды тепселөө эмес, бүтүндөй бир улутту басмырлоо болуп саналат. «Манас» эпосунда бул багыт боюнча эч ой айтылбайт. Бирок, эпосту кунт коюп окуганда, улуттук «ордо» оюну менен бирдикте башка дагы маани берилгенин баамдаса болот. Бул жерде биз, Дөөдүр алп ордону тебелегендегиси менен, кыргыз элин бүтүндөй тебелегенге барабар болот деп эсептесек болот, ал үчүн эч кимден коркуп-үркпөй, эч бир жазаланбай эле элдерди басмырлай алам дегендей мамиле кылган³ деп Б. Исаков менен Т. Омүрбеков өзүлөрүнүн эмгегинде таамай белгилешкен.

Буга чейин «Манас» эпосунун көптөгөн аспектилерин изилденип келген. М: адамдардын аттары, жерлердин аттары, лексикология, мифологиялар ж.б. Бул тармактарда биздин окумуштуулар көптөгөн ачылыштарды жазашып, көптөгөн ийгиликтерге жетишип келишет. Ошол эле мезгилде аягына чейин изилденбеген «ак тактар» да бар экендиги айкын. Буга далил болуп, эгемендүү Кыргыз Республикасынын биринчи Президенти А.Акаевдин 2003-жылы жарыкка чыккан «История, которая прошла через мое сердце» - деген китебинде «И загадкой из загадок, конечно же, остается наш героический эпос «Манас». В ходе длительных научных исследований, а также при подготовке к 1000-летию этого величайшего творения удалось вскрыть лишь верхние пласты, относящиеся к истории его создания связям с историческими фактами, уникальной поэтике произведение» - деп жазган. Алардын бири болуп элдик оюндар менен улуттук спорттун түрлөрү эсептелет. Бул кемчиликти жоюш, б.а. «ак тактарды» тереш изилдеш үчүн жаңы көз караштар керек, анткени илгертеден «Манас» эпосунда жолуккан оюндарды карап көрсөк, алар кыргыз элинин каада-салты, үрп-адаты катары гана каралып келген жана аларды өзүнчө тема кылып бөлүп караганга болбойт деп эсептелген. Ошондуктан, биз «Манас» эпосундагы кезиккен элдик улут-

тук оюндарды өзүнчө тема кылып алып, изилдөөгө аракет кылып, улуу кыргыз элинин «Манас» үчилтигин көптөгөн окумуштуулар тарабынан изилденгени менен, дагы эле болсо да, анын чети кетиле электигине ынандык.

«Манас» эпосун ар ким өзүнчө, ар кайсыл тармактар боюнча изилденгени менен, ал эпосту толугу менен түшүнүш үчүн комплекстүү изилдениши керек. «Манас» эпосунун 1000 жылдык мааракесин өткөргөндө жанданып келе жаткан иш-чаралар азыркы учурда сээлдеп калгансыйт. Бүгүнкү күндө «Манас» үчилтигинин 65 варианты белгилүү, белгисиз варианттарын изилдөө улантылып жатат. Белгилүү болгон версияларын ар кайсы залкар манасчылар өзүлөрүнүн варианттары менен айтканына карабастан, баардык варианттарында кыргыз элинин биримдигинин, айкөлдүгүнүн, эрдигинин, руханий байлыгынын, айрыкча оор, татаал кездеринде баардык кыйынчылыктарды чогуу жеңе билгендиги даңазаланып, миң жылдык философиялык мурастарын ооздон-оозго, муундан муунга өткөрүп келишкен. Улуу «Манас» үчилтигинин уникалдуу феномени болуп, эпосто кезиккен улуттук элдик оюндар түп тамырынан бери унутулуп калбастан, тескерисинче биздин күнгө чейин жетиши, өнүгүшү эсептелет. Эпосто көрсөтүлгөн оюндарды жеке эле кыргыз эли эмес, көптөгөн башка улуттун өкүлдөрү да өздөштүрүп келиши ошол мезгилдерден бери кыргыздардын жашоосундагы каада салттарын жакындаштыргандыктарын айгинелейт. Мисалга алса алсак, Бишкек шаарындагы Аккула ат майданында өткөрүлгөн «Улак тартыш» боюнча Эл аралык мелдешке Кытай, Ооганстан, Таджикстан, Казакстандын улакчылары катышып, мелдештеги таймаштар курч маанайда өткөндүгүнө, бул оюн ал мамлекеттерде дагы бирдей эле тартиптер менен ойнолооруна күбө болдук.

Кыргыз эли эгемендикти алган жылдарга чейин жана андан кийин улуттук оюндар, алардын коомду тарбиялоодогу чың-ден соолуктуу, ар намыстуу, ариеттүү, Ата-мекенди сүйө билген инсанды калыптандыруудагы, дегеле, көп тармактуу спецификалуу функциясы, табияты тууралуу бир топ кеп козголуп, газета-журналдагы материалдар, конференциялык докладдар, макалалар жазылып келгени менен учурда бул иш тууралуу илимий-комплекттүү эмгек жарала

элек. Бул маселе учурда дене-тарбия илиминин негизги маселелеринен.

Азыр мамлекет тарабынан элдик улуттук оюндарды өнүктүрүү боюнча бирдиктүү концепция кабыл алынып, бала бакчадан баштап, жогорку окуу жайлардын студенттерине улуттук оюндарды камтыган сабактар өтүлүшү жөнүндө аракеттер көрүлүш керек. Ал үчүн бул оюндар ар тараптуу изилденип, өзгөчө программалар иштелип чыгып, улуттук, элдик оюндардан сабак берүүчү окутуучулар даярдалышы абзел. Бул иш-чаралар канчалык ылдам жана жогорку деңгээлде уюштурулса, Кыргызстан үчүн, кыргыз эли үчүн, жаш муундар үчүн табылбас байлык болуп кала тургандыгында эч шек жок. Албетте, бул тармакта дагы иш-чаралар уюштурулуп жатат, аракеттер бар, жетишкендиктер да жок эмес. Ошентсе дагы, улуттук оюндарды келечек муунга жеткирүүдө тез аранын ичинде комплекстүү иш-чаралар кабыл алынуусу зарыл. Мындан сырткары, окумуштууларга дагы шарттар түзүлүп, унутулуп бара жаткан улуттук оюндар ар-тараптуу изилдениши зарыл. «Манас» эпосундагы, элдик оюндар аркылуу кыргыз элинин келечеги, терриориялдык көз карандысыздыгы сакталып келет. Улуттук спорт түрлөрүн өнүктүрүүнүн дагы бир максаты – бул мамлекетибизге кошумча акча булактарын алып келүү болуп эсептелет. Элдик оюндардын өнүктүрүлүшү менен бирге Кыргызстанда туризм тармагын дагы өнүктүрүүгө кеңири жол ачылат.

«Манас» эпосунда чагылдырылган улуулуктарды, улуттук идеологияны кийинки муундарга жалаң гана манасчылар аркылуу калтыра албасыбыз баарыбызга эле түшүнүктүү болсо керек. Мунун бир себеби, азыркы учурда залкар Сагымбай менен Саякбайга окшогон манасчыларыбыз жокко эсе. Көп кылымдык тарыхы бар улуу эпосубузду сактап калып, анда көрсөтүлгөн баалуулуктарды мындан ары өнүктүрүүгө бизде анчалык деле көп убакыт жок. Ошол тарыхыбыздын «көмүскөсүндө» калып келген элдик, улуттук оюндардын ээлеген ордуна объективдүү баа берүү бүгүнкү күндүн талабы.

Адабияттар:

1. «Манас дүбүртү» гезити, 1995, № 17-18»
2. «Манастаануу» 2000 ж, 17-бет
3. Б. Исаков, Т. Омурбеков. «Манас наама», 2005-ж, 485-б 796: 894.341-13(04)